

*“İlimlerin inkişafı ile muvazi olarak
ilimlerin metodları da inkişaf etmiştir.”*

A. Zeki Velidi Togan

Tarihte Usûl, s. 28.

TARİH NASIL YAZILIR?

Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji

Birinci Baskı : 2018
İkinci Baskı : 2019

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
II. Dizi-Sayı: 8²

TARİH NASIL YAZILIR?
Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji

Ed. Ahmet ŞİMŞEK

3. Baskı

ANKARA, 2021

Tarih nasıl yazılır? : tarih için çağdaş bir metodoloji / editör Ahmet Şimşek.
— 3. baskı. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2021.

xv, 378 s. : resim (renkli), portre, harita, grafik, tablo ; 24 cm. — (AKDITYK
Türk Tarih Kurumu yayınları ; II. Dizi-Sayı: 8²)

Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 978-975-16-3496-2

1. Tarih _ Metodoloji. 2. Tarih yazıcılığı. I. E.a. Tarih için çağdaş bir
metodoloji. II. Şimşek, Ahmet, editör. III. Dizi.

907.2

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 30.07.2021
tarihli ve 824/11 sayılı kararı gereği 5000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3496-2

Kapak Tasarım: Emine ÇAKIR

Baskı:

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sitesi 1341. cd. No: 62

İvedikOSB - Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312 395 53 00 • info@neyir.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ (*Abmet Şimşek*)..... IX

1.Bölüm:

Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi..... 1
Necmettin Alkan

2. Bölüm:

Nesnellikten Postmodernizme Profesyonel Tarih Yazımı 15
Fatih Durgun

3. Bölüm:

Tarihyazımında Temel Kavramlar 29
Fahri Sakal

4. Bölüm:

Genel Tarih Anlayışları..... 49
İbrahim Şirin

5. Bölüm:

Tarihin Kaynakları 69
Fatma Acun

6. Bölüm:

Toplumsal Kuram Açısından Tarihsel Malzeme 93
Cenk Reyhan

7. Bölüm:	
Tarih Araştırmaları için Sanal Arşiv ve Kütüphane Kullanımı	115
İbrahim Turan	
8. Bölüm:	
Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih	131
Oktay Gökdemir	
9. Bölüm:	
Disiplinlerarası Tarih Çalışması	149
Gülin Karabağ	
10. Bölüm:	
Bir Tarih Metni Nasıl İnşa Edilir?	177
Nurcan Abacı	
11. Bölüm:	
Tarih Metinlerinde Atıf Yapmak ve Dipnot Göstermek	195
Ahmet Sait Candan	
12. Bölüm:	
Bir Tarihinin Metnini Okumak	209
Levent Yılmaz	
13. Bölüm:	
Özel Tarih Alanları Nasıl Çalışır?	223
Sanat Tarihi Metodolojisi	225
Yaşar Çoruhlu	
Mimarlık Tarihi Metodolojisi	233
Yaşar Çoruhlu	
Şehir ve Semt Tarihi Metodolojisi	239
Süleyman Göncüoğlu	

İktisat Tarihi'nin Metodolojisi	249
Rahmi Deniz Özbay	
14. Bölüm:	
Yetkin Tarihçiler Nasıl Çalışıyorlar?	257
Söyleşen: Mehmet Salih Erkek	
Eskiçağ Tarihi için Oğuz Tekin	258
Ortaçağ Tarihi için Ahmet Yaşar Ocak	265
Yeniçağ-Yakınçağ Tarihi için Halil İnalçık	273
Cumhuriyet Tarihi için Mustafa Yılmaz.....	278
Siyasi Tarih için Çağrı Erhan	285
İktisat Tarihi için Eyüp Özveren	292
Kültür Tarihi için Salim Koca.....	300
Tarih Felsefesi, Metodolojisi ve Yazımı Üzerine	
Genişletilmiş Bir Kaynakça Denemesi	309
Ahmet Şimşek	
DİZİN	367

SUNUŞ

Geçmiş, açıklama ya da anlama gayesiyle şimdiki zamanda yeniden inşa etme süreci ve ürünü olan tarih, yazının icadı ile başlatılsa da öncü kabul edilen eser Herodotos'un meşhur kitabıdır. Çünkü Herodotos'la birlikte tarih, mitik hikâyelerden yaşanmış "insanî gerçekler" alanına yönelmiş ve bunları yine insanî kaygılarla kaydetmeye başlamıştır. Ancak tarih düşüncesi, Herodotos'un belirlediği anlam ve çerçevede kalmamış, zamanla "dönemlerin ruhu"na bağlı olarak değişmiştir. Bu bağlamda her döneme ilişkin farklılaşan bir tarih düşüncesi ve yazımının ortaya çıktığı söylenebilir.

Genel hatları ile bakılacak olursa tarih düşüncesi ve yazımı; Herodotos öncesinde mitik ve efsanevi bir tarza sahipken, Roma'da retorik için söylemsel bir araç olarak kabul edilmiştir. Ortaçağda dinlerin etkisi ile Tanrısal kadehin bir tasvirini ve dinsel ahlakiliğin didaktikliğini benimsemiştir. 18. Yüzyılda Aydınlanma düşüncesiyle birlikte bir "dünya vatandaşlığı" için insanî ilerlemenin izinin sürüldüğü malzeme olarak görülmüştür. 19. Yüzyılda bir yandan "bilimsel"leşme kaygılarıyla "belge"sel, diğer yandan uluslaşma gayretleri ile "millî romantik" bir çizgide seyretmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise modern bilime yönelik eleştirilerinden kaynaklı "parçacıklı" (mikro, yerel) ve "izafi" vasıflar arzetmiştir.

Türkiye'de bugün yaygın olarak varlığını sürdüren tarihçiliğin bir anlamda eski "vakanüvislik" ile modern "belge" ciliği harmanlayarak yeni bir gelenek halinde kendini yeniden üreten bir tarz olduğu söylenebilir. Bu tarz, Osmanlı'nın Batılılaşma süreci tarihyazımında etkili olmuş Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Hayrullah Efendi gibi öncülerin, Alman tarihçi Ranke¹ ile başla-

¹ "Sadece olayların nasıl olduklarını göstermek" şeklinde bir ayrımı net olarak ortaya koyan ve daha sonraki modern tarihyazımının (klasik historizm) neredeyse manifestosunu teşkil eden anlayış Ranke'nin eseridir.

tilan modern tarihçiliğe yönelişleriyle gerçekleşmiştir. Bu yöneliş başlangıçta modern metodoloji üzerinde bir tartışmayı birkaç istisna dışında neredeyse hiç içermemiş, yeni anlayışa göre yazılmış örnek tarih eserleri üzerinden oluşmuştur.

Türkiye’de modern tarihçiliğinin metodolojisine ilişkin ilk birkaç örnekten biri Ahmet Vefık Paşa’nın Darülfünun’da verdiği *Tarihi Hikmet* dersidir. Ders, tarih felsefesi ve metodolojisine ilişkindir. Bu girişimi, 1915 yılında Alman J. H. Mordtmann’ın yine Darülfünun’da ancak bu kez daha çok metodolojiye yönelik olarak *İlm-i Usül-i Tarih* adlı dersi ile takip etmiştir. Mordtmann derslerinde Bernheim’in metodolojisini takip etmiştir.² Bu dersler dışında aynı dönemden birkaç dikkat çekici yayına da değinmek mümkündür: Fuat Köprülü’nün 1913’de yayınladığı “*Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında*” adlı makalesi, Fransız Seignobos metodolojisinin Türkiye’de nasıl revaçta olduğunu göstermiştir. Aynı dönemden konuyla ilgili dikkate değer, diğer bir makale ise Ziya Gökalp’in 1922’de yayınladığı *Tarih İlim mi Yoksa Sanat mı?* adlı kısa çalışmasıdır.³ Gökalp makalesinde tarihin pragmatikliğinin ve milliliğinin sınırlarını tartışmıştır.

Türkiye’de tarih metodolojisi konusundaki çalışmalar Cumhuriyet ile birlikte daha da belirginlik kazanmıştır. Bunda ulus devlet-millî tarih ilişkisinin etkili olduğu açıktır. 1931’de *Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti*’nin kurulması, 1933 yılında devlet eliyle “Türk Tarih Tezi” gibi bir siyasal kültür projesinin ortaya atılması tarih metodolojisi çalışmalarını zenginleştirmiştir. Bu dönemde önce Bernheim’in *Tarih İlmine Giriş, Tarih Metodu ve Felsefesi*⁴ 1936’da, sonra da Langlois ve Seignobos’un *Tarih Tetkiklerine Giriş*⁵ 1937’de Türkçeye çevrilerek devlet eliyle yayınlanmıştır. Böylece Cumhuriyetin yetiştireceği genç

² Ahmet Şimşek, “Giriş ya da Herodotos’tan Bugüne Tarihyazımına Kısa Bir Bakış”, *Türkiye’de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, İstanbul, 2011, s. 7.

³ Bu iki makaleye de şu eserde yer verilmiştir: Ahmet Şimşek ve Ali Satan (Haz.) *Türkiye’de Milli Tarihin İnşası*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

⁴ E. Bernheim, *Tarih İlmine Giriş, Tarih Metodu ve Felsefesi*, Çev. M. Şükrü Akkaya, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

⁵ Ch. V. Langlois ve Ch. Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, Çev. Galip Ataç, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

nesillere tarihi öğretecek yeni bir tarihçi zümre oluşturma *süreci de başlatılmış oldu*.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih anlayışı ve metodolojisi üzerinde çokça durulmasına rağmen, Rahmetli A. Zeki Velidi Togan'ın *Tarihte Usûl* adlı kitabını 1950 yılında yayınlamasına kadar konuya ilişkin kitaplık bir boyutta *teelif* eser verilmediği görülür.⁶ Bu anlamda Togan'ın tarih felsefesi ve metodolojisini birlikte Türkçede, ilk kez kitaplık bir boyutta derinlikli olarak ele alan kişi olduğu söylenebilir.

Togan eserinde tarihe ilişkin her türlü *giriş* kavramını kapsayıcı nitelikte ele almıştır. Bu çerçevede, “tarihin mevzu ve sahası”ndan “diğer ilimlerle ilişkisi”ne, “metod bilgisi”nden “iç ve dış kritik” konusuna, “yorumlama” ve “terkip”ten bunları etkileyen “amiller”e, “tarih felsefesi”nden geniş bibliyografya “listeleri”ne kadar pek çok konuya yer verilmiştir. Dolayısıyla eserin, zengin ve tafsilatlı bir içeriğe sahip olması yönüyle *önemli*, ancak buna karşın genç bir tarihçi için pratik bir kılavuz olma durumundan ise bir hayli uzak olduğu söylenebilir. Daha sonraki yıllarda bu durum gerekçe gösterilerek, tabiri caizse daha “basit” ve “kolay anlaşılır” metodoloji eserleri kaleme alınmıştır. Ancak Togan'ın eseri kendinden sonra yazılan “kolay” olma iddiasındakileri de tarih anlayışı ve metodolojik bakış açısından derinden etkilemiştir. Rahmetli İbrahim Kafesoğlu'nun *Tarih Metodu Ders Notları* kolaylaştırma bağlamında ilk deneme sayılabilir. 1980'li yıllarda ise bu çalışmalardan bakış açısı bakımından farklı olmayan ama onların bilgi, anlatım yönüyle daha da kısaltılmış, “hafifletirilmiş” Mübahat Kütükoğlu'nun *Tarih Araştırmalarında Usûl'ü*⁷, 1996 yılında İsmail Özçelik'in *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*'i⁸, 1996'da Tuncer Baykara'nın *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu* adlı kitaplar yayınlanmıştır.⁹ Ancak “kolaylaştırma” ve sadeleştirme çabaları Gülçin Çandarlı'nın *Tarih Metodu (Araştırma Yazma)* adlı eseri ile de sürdürülmüştür.¹⁰ Bu kitapların her

⁶ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, (4. Baskı) Enderun Yayınevi, İstanbul, 1985, s. XI.

⁷ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1998

⁸ İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, 72TDFO, Ankara, 1993.

⁹ Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

¹⁰ Gülçin Çandarlı, *Tarih Metodu (Araştırma Yazma)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003, Önsöz.

biri Togan'ın eseri başta olmak üzere kendinden öncekilerden daha “kolay anlaşılır” olma iddiasını dile getirmişlerdir. İçerikleri ve ele alışları bakımından bunu kısmen başardıklarını söylemek mümkündür.

Tarih Nasıl Yazılır? adlı kitabımızın yazılış gerekçesi ise *öncekilerden* tamamen farklıdır. A. Zeki Velidi Togan'ın “tarihin ancak vakanüvistlerden ve diğer yazılı vesikalardan tam olarak öğrenileceğini zannederek bütün himmeti o tarafa hasretmek büyük bir delalet”¹¹ olduğu değerlendirmesinden hareketle *ülkemizdeki* mevcut tarihçilik anlayışının yeni bir ibdaya ihtiyacı olduğu söylenebilir. Bu mütevazi metodoloji kitabı bu misyona katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çünkü yazının girişinde değindiğimiz gibi bu kitapla, yaşadığımız “zamanın ruhu”na göre biçimlenen tarih düşüncesi ve algısına uygun çağdaş yaklaşımları Türk okuyucusuna öz ve pratik bir içerikle sunmak planlanmıştır. Ayrıca kitabta, hem tarih araştırmalarının değişen/gelişen bilgiye ulaşma yollarını örneklerle göstermesi, hem de “iletişim araçlarının araştırma ve yazma süreçlerinde sağladığı büyük imkân ve kolaylıkları dikkate alarak nasıl araştırma yapılır” ya da “tarihi metin nasıl inşa edilir” gibi temel sorulara cevap vermesi göz önünde bulundurulmuştur. Böylelikle Türkçe tarihyazımı ve metodolojisi literatürüne yaşadığımız dünya ölçeğinde bir bakışla katkı sağlamak, en önemlisi yeni başlayanlar ve meraklılar için bir *giriş* eseri vermek kaygısı güdülmüştür

Kitabımız birbirini adım adım destekleyen toplam on dört bölüm ve ekte verilen genişletilmiş bibliyografyadan oluşmuştur.

Birinci bölümde Necmettin Alkan, tarih düşüncesinin efsanevi/mitolojik formundan zamanla nasıl insanî bir içerik ve bakışa kavuştuğunu modern tarihe kadar ele almıştır. *Efsaneler, Grek-Roma, Yahudi-Hıristiyanî, İslâmî ve Aydınlamacı* olmak üzere 5 ana dönemde özetlemeye çalıştığı tarih düşüncesi ve tarihçiliğin serüvenini, her bir çağının düşünce dünyasına uygun bir biçimde resmetmiştir.

İkinci bölümde Fatih Durgun ise ilk bölümün devamı niteliğinde tarih düşüncesi ve tarihçiliğin son iki yüzyıllık macerasını işlemiştir. Modern tarih düşüncesinin ortaya çıkışı, özelliklerinin oldukça öz bir biçimde ele

¹¹ Togan, *a.g.e.*, s.109.

alındığı yazıda, 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bilgi felsefesindeki paradigmatik dönüşümle modern yerine postmodern olanın ikame edilmesi gibi tarihyazımı geleneğindeki değişimler ele alınmıştır. Bir anlamda akademik tarihçiliğin dünyadaki macerasını yazmıştır.

Üçüncü bölümde Fahri Sakal, tarihyazımının temel kavramları olarak *olgu, kaynak, araştırma, nesnellik, bakış açısı, eşzamanlılık, önyargı, empati, belge-yorum ikilemi, inşa- kurgu ilişkisi, tarih yazarının etik sorumlulukları ve intihal'i* açıklamıştır. Burada giriş niteliğinde değinilen bu kavramların kitabımızın ileriki bölümlerinin anlaşılması için bir anlamda anahtar olarak sunulduğunu hatırlatmak gerekir.

Dördüncü bölümde İbrahim Şirin, tarihyazımında geçmişten bugüne etkili olmuş, bu anlamda gelenekselleşmiş tarihyazım anlayışlarından en yaygın olanlarını ele almıştır. Özellikle Yapısalcı Tarih, Frankfurt Okulu, Bağımlılık Okulu, Maduniyet Çalışmaları gibi son yılların popüler tarihyazım yaklaşımlarına da yer verilerek okuyucunun son gelişmelerden haberdar olması amaçlanmıştır.

Beşinci bölümde Fatma Acun, tarihçilik ve tarihyazım süreçlerinde kaynak olgusunu işlemiştir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanmasıyla artan kaynakların durumu, birinci el - ikinci el kaynak ayrımının mantığının tartışıldığı bölümde, bir kaynaktan yararlanırken dikkat edilmesi gerekenlere de değinilmiştir.

Altıncı bölümde Cenk Reyhan, “Toplumsal Kuram Açısından Tarihsel Malzeme” başlığı ile tarihçiler için vazgeçilmez bir çalışma ortamı ve kaynak merkezi olarak arşivlerin epistemolojik durumunu tartışmış, bir arşiv belgesinden toplumsal kuramlar bakımından nasıl farklı bağlamlarda yararlanılabileceği üzerinde durmuştur.

Yedinci bölümde İbrahim Turan, tarih araştırmalarında internet kaynağı olarak sanal arşiv ve kütüphane konusunu ele almıştır. Gelişen iletişim araçları ve biçimlerinin tarih araştırmalarında da yarattığı farklılıklardan biri olarak “dijital tarihçiliğin” imkânlarını ve sınırlılıklarının tartışıldığı yazıda Türkiye ve Dünya’ya ilişkin önemli arşiv ve kütüphanelerin web adresleri de verilmiştir.

Sekizinci bölümde Oktay Gökdemir, çağdaş tarihyazım anlayışlarından “sözlü” ve “yerel” tarihçiliği açıklamıştır. Sözlü ve yerel tarihçiliğin Dünyada ve

Türkiye’de çıkış öykülerinin ele alındığı yazıda modern ulus tarihçiliğinin bazı epistomolojik sınırlılıklarına alternatif olarak bu yaklaşımlardan yararlanma biçimleri üzerinde durulmuştur.

Dokuzuncu bölümde Gülin Karabağ, Annales Okulu ile gündeme yerleşen disiplinlerarası tarih çalışmalarının, Türkçe’de şimdiye kadar ele alınmadığı bir biçimde “nasıl gerçekleştirilebileceğini” işlemiştir. Sosyal bilimlerin yanında teknolojinin de tarih araştırmalarında ne kadar etkili sonuçlar sağlayabileceğinin ortaya konulduğu yazıda her bir disiplinin tarihçiliğe katkısı örnekler üzerinden gösterilmiştir.

Onuncu bölümde Nurcan Abacı, “Bir Tarih Metni Nasıl İnşa Edilir?” başlıklı yazısında yine bir ilke imza atmıştır. Türkçede şimdiye kadar yazılmayan şekliyle bir tarih metninin kaynaklardan yararlanarak nasıl oluşturulduğunu, 16. Yüzyıl Bursa Şer’iyye Sicillerine yansıyan hareketle “Dimitri ve kızları”nın başına gelen ilgi çekici olaylar üzerinden anlatmıştır.

Onbirinci bölümde Ahmet Sait Candan, tarih araştırmalarında elde edilen bilgilerin yazım aşamasında nasıl atıf yapılacağı ve dipnot gösterileceğini anlatmıştır. Bilimsel çalışmalarda atıf gösterme sistemlerinin nasıl yapılacağı konusunda çağdaş yaklaşımlar da dikkate alınarak bilgi verilmiş, örnekler gösterilmiştir.

Onikinci bölümde Levent Yılmaz, bir tarih metninin nasıl okunup, nasıl eleştirileceğinin bir örneğini sunmuştur. Cemal Kafadar’ın *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* adlı çalışmasını tarihçilik anlayışları ve yazarın duruşu çerçevesinde değerlendirmiştir.

Onüçüncü bölümde genel tarih araştırmalarının biraz daha dışında görülen ama ortak paydası *geçmiş* olan sanat, mimarlık, kültür ve iktisat tarihi alanlarının kendine has farklılaşan metodolojisi üzerine alanın önemli isimleriyle soru-cevap yapılmıştır. Sanat ve mimarlık tarihi alanında Yaşar Çoruhlu, şehir ve semt tarihi alanında Süleyman Göncüoğlu, iktisat tarihi alanında ise Rahmi Deniz Özbay katkı sağlamıştır.

Ondördüncü bölümde Türkiye’de tarih kürsülerinde eserler vermiş, metodolojik açıdan sağlam duruşa sahip yetkin tarihçilerle söyleşiler yer almıştır. Söyleşileri Mehmet Salih Erkek gerçekleştirmeştir. Eskiçağ tarihi alanında Oğuz Tekin, Ortaçağ tarihinde Ahmet Yaşar Ocak, Yeniçağ-Yakınçağ tarihin-

de Halil İnalçık, Cumhuriyet tarihinde Mustafa Yılmaz, Siyasi tarihte Çağrı Erhan, Kültür tarihinde Salim Koca ve İktisat tarihinde Eyüp Özveren ile gerçekleştirilen söyleşiler aracılığıyla bu tarihçilerin bir konuyu nasıl belirledikleri, nasıl ön araştırma yaptıkları, nasıl araştırdıkları, nasıl veri topladıkları, bunları nasıl değerlendirdikleri sunulmuştur. Böylelikle tarihe merak duyan genç adayların yetkin tarihçilerin nasıl çalıştıklarını görmeleri amaçlanmıştır.

Kitabımızın bölümlerinde yararlanılan eserlerin tam ve açık künyesi dipnotlarda verildiği için ayrıca bölüm sonu kaynakça verilmemiştir. Ancak kitabımızın sonunda seçilmiş ve genişletilmiş bir kaynakça sunularak meraklılarının konuya ilişkin daha ayrıntılı okuma yapabilmelerine imkân tanınmaya çalışılmıştır.

Kitabın ortaya çıkmasında katkılarından ve yazım sürecinde göstermiş oldukları anlayışlarından dolayı tüm yazarlarımıza teşekkür ederim. Zira bu kitap, onların değerli yazıları ile oluştu. Kitabın ilk baskısının yapılmasındaki katkıları için Dr. Hadiye Yılmaz'a ve Tarihçi Kitabevi sahibi Necip Azak'a ve sekizinci baskısının Türk Tarih Kurumu'ndan çıkmasındaki katkıları dolayısıyla Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Refik Turan Hocamıza teşekkür ederim.

Abmet ŞİMŞEK

Göztepe 2011-Beyazıt 2017